

УДК 339.92+330.34(100)

О. Г. Білорус,доктор економічних наук, професор,
член-кореспондент НАН України

ГЛОБАЛЬНА ІНТЕГРАЦІЯ І ТЕНДЕНЦІЇ КРИЗОВОЇ ЕВОЛЮЦІЇ СВІТУ

У статті автор показує історичну роль і місце глобалізації та системи глобалізму як нового світоустрою; визначає суть, напрями і протиріччя розвитку, а також невідворотність майбутнього краху силового глобалізму як сучасної форми імперіалізму; обґрунтовує, що глобальна цивілізація неминуче повинна створити свої механізми глобального управління, які базуються на законах системи глобалізму і глобальної економіки, яким будуть підпорядковані держави та народи.

Ключові слова: глобалізація, глобалізм, глобалістика, глобальний солідаризм.

О. Г. БелорусГЛОБАЛЬНАЯ ИНТЕГРАЦИЯ И ТЕНДЕНЦИИ
КРИЗИСНОЙ ЭВОЛЮЦИИ МИРА

В статье автор показывает историческую роль и место глобализации и системы глобализма как нового мироустройства; определяет суть, направления и противоречия развития, а также неизбежность будущего краха силового глобализма как современной формы империализма; обосновывает, что глобальная цивилизация неизбежно должна создать свои механизмы глобального управления, базирующиеся на законах системы глобализма и глобальной экономики, которым будут подчинены государства и народы.

Ключевые слова: глобализация, глобализм, глобалистика, глобальный солидаризм.

O. H. BelorusGLOBAL INTEGRATION AND TENDENCIES OF
THE WORLD CRISIS EVOLUTION

In the article the author shows a historic role and place of globalisation and system of globalism as a new world order; determines essence, directions and contradictions of development, and also inevitability of the future crash of globalism as a modern form of imperialism; proves, that the global civilization inevitably should create the mechanisms of global governance based on the laws of globalism and global economy, to which the states and nations will be subordinated.

Key words: globalisation, globalism, globalistics, global solidarism.

Постановка проблеми. Із початком XXI століття ми реально вступили у глобальне майбутнє, але, як показує аналіз, ні теоретично, ні практично світове суспільство, в тому числі Україна, до нього не підготувалося. Ми виявилися неготовими дати відповідь на корінні питання сучасності: Куди йде світ? До чого призведе силова глобалізація? Що робити? Можливо, тому початок XXI ст. ознаменувався небаченою глобальною системною кризою, яка обіцяє стати багатоаспектною і хронічною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні в наукових установах України ведеться розробка перспективних планів науково-дослідницької роботи на майбутні роки. Тому особливо важливо зрозуміти, за М. Драгомановим, закони і силу світового розвитку. А для цього треба проаналізувати й оцінити те, що зроблено за останні 15 років і що повинно стати головним напрямом наших глобалізаційних досліджень на майбутнє. Це завдання повинна вирішувати вже створена українська наукова школа глобалістики.

Серед нових пріоритетів – питання теорії глобалістики, політичної економії глобалізму як нової суспільно-політичної системи світоустрою. Кажуть, що хороша теорія – це найкраща практика. Розробка системи стра-

тегічних концепцій глобалізації важлива тому, що настав час вироблення довгострокових національних стратегій.

Стратегічні дослідницькі центри США все більше досліджують глобальне майбутнє і розробляють стратегії на глибину часового горизонту 25 і 50 років. За всієї важливості історичного аналізу «препарація трупа» минулого стає менш цікавою. «Погруженість в спори о былом является своего рода интеллектуальной анестезией, миражом, отвлекающим от умственной работы над подлинно значимыми процессами, определяющими бесконечно более важное время – будущее» [1]. Переорієнтація на дослідження проблем майбутнього стала всезагальною. Це актуально і для більшості українських учених.

У четвертому випуску доповіді Національної ради США з питань розвідки зроблено спробу окреслити об'єктивну картину світу, що динамічно змінюється, а не «карту боїв» між «праведними» й «неправедними». «Размах и скорость перемен, обусловленных глобализацией, вне зависимости от природы этих перемен, станут характерной особенностью в ближайшие 25 лет» [2]. Зроблено висновок про те, що глобалізація та глобальна модернізація світу – це головні теми XXI століття.

Мета статті – розкрити негативні наслідки і ризики функціонування вже сформованої системи силового глобалізму та його відмінності від глобалізації як форми глобальної інтеграції, що має природний, об'єктивний характер; довести приреченість глобалізму як нової форми надексплуатації народів і необхідність його заміни на раціональнішу світову суспільну систему; проаналізувати основні вектори та характер глобальних зрушень, які спостерігаються сьогодні, а також спрогнозувати тенденції подібних зсувів до середини XXI століття.

Основні результати дослідження. За останні 40 років катастрофічно змінився світ – він став глобальним. Точніше, його глобалізували силою «просунуті» (авангардні) країни-глобалізатори на чолі зі США. Використовуючи свою економічну потугу і в угоду власним колоніальним фінансовим інтересам, вони винайшли нові системи трансформації, саморозвитку та глобальної експлуатації – від експлуатації людини людиною і природи до тотальної експлуатації цілих народів, країн, держав та світу загалом. З'явилася і стала законом розвитку експлуатація національних капіталів з боку глобального капіталу. Створено небачену в історії людства систему силового глобалізму – машину глобальної експлуатації. Саме ця система, як злая кісна світова пухлина, в найкоротший історичний термін, лише за 35–45 останніх років, призвела до небаченої глобальної кризи – першої нециклічної кризи глобального капіталізму, що неминуче стане всезагальною і матиме безперервний характер. Її наслідки незворотні, бо в ній закладено внутрішній конфлікт розвитку та механізм саморуйнування. Суть цього механізму – у доведеній до крайньої межі системі монопольної експлуатації світу через механізми штучного попиту, роздування потреб і надспоживання матеріальних, фінансових та інтелектуальних ресурсів у всьому обмеженому колі країн-гегемонів, і передусім у Сполучених Штатах. Ця система, створена США, діє через міжнародний аутсорсинг, який став ефективним механізмом надспоживання. Уперше в історії після 777 циклічних криз капіталізму, якими були класичні кризи перевиробництва, у 2007–2008 рр. у США розпочалася світова глобальна тотальна криза надспоживання. Зупинити цю кризу дуже важко, бо її носіями, генераторами і рушіями є найбільш могутні країни світу, які до кінця боротимуться за збереження свого особливо привілейованого статусу споживачього суспільства. В останні 40 років ВВП на душу населення США зріс від \$20 тис. до \$40 тис., а душеве споживання – від \$100 тис. до \$150 тис. В умовах кризи у 2010 році продаж автомобілів у цій країні не зменшився, а парадоксально збільшився на 15%. А світ сьогодні здатен виробляти більш як 60 млн. авто в рік!

Нинішня світова криза є кризою надспоживання грошей як віртуального, не виробленого продукту. Але це глобальний крах капіталізму і глобалізму як нової ультрамодерної форми імперіалізму. Нинішній глобальний кризовий катаклізм виступає у формі так званого глобального капіталізму. Він здатний затягнути світ у «чорну діру» тупикового розвитку та глобальної катастрофи. Американська система надспоживання перетворилася на особливу форму глобальної експлуатації світу і стала могильником подальшого світового розвитку.

Чи можливий перехід від силової глобалізації світу на користь глобалізаторів до природної глобальної інтеграції та солідаризації світу на користь розвитку? Така можливість теоретично існує. Альтернатива у людства

одна – зупинитися на краю прірви і повернутися у бік безпечного некатастрофічного розвитку. Але цьому перешкоджають два головні чинники. Перший – колоніальні інтереси глобалізаторів, які вважають, що вони вже завоювали світ, а людство – це їх «глобальний трофей». Другий чинник – нездатність людства і світової спільноти консолідуватися, інтегруватися й виступити єдиним фронтом проти смертельної загрози силового глобалізму. Через подібну інерцію традиціоналізму сьогодні у світі відсутня глобальна стратегія контрглобалізму й не вирішується головна проблема – майбутнього безпечного розвитку.

У таких умовах посилюється прогнозно-прикладна функція науки. В останній чверті XX століття сформувалася нова наука – глобалістика, яка, на відміну від традицій футурології з її переважно лінійною екстраполяцією майбутнього із сьогодення, здатна до якісного аналізу і синтезу майбутнього [3]. Головне у глобальному прогнозуванні – не докладний опис перспективи, а визначення реальних загроз і небезпек, які об'єктивно стають немінучими у процесах майбутнього розвитку. Особливо важливо розкрити характер тенденцій, напрями та закони розвитку світових процесів, суть і характер змін. Далі подаємо прогнозний перелік деяких можливих змін.

1. Економічне зростання концентруватиметься в декількох країнах, що розвиваються (Китай, Індія, Росія, Бразилія, Малайзія). Це зближуватиме Захід і Схід економічно та соціально. Незалежно від інтересів і стратегій авангардних країн зростатиме, перш за все, їх ресурсна (енергія, робоча сила, інтелект) взаємозалежність. П'ятсотрічна роль Заходу як локомотиву глобального розвитку послабшає поряд із азійським глобалізмом, який неухильно зростає і стає антиподом західного глобалізму.

2. Важливим чинником наростання глобальної інтеграції стане глобальна інформатизація (інтернетизація). Усілякі спроби країн до самоізоляції та відмови від модернізації і змін є самогубством. Західна ліберальна модель розвитку ввійде у стан перманентної кризи. Китай, Росія, Індія, Бразилія і асоційовані з ними країни відмовляться від західної ліберальної моделі, стратегії наздоганяючого розвитку і виберуть для себе один із варіантів «державно-народного капіталізму» на базі максимального розвитку народного підприємництва у формі малого та середнього бізнесу. У політичному сенсі світосистема 2025 року буде, без сумніву, багатополлярною. Значно скоротиться розрив у рівні економічного розвитку між розвиненими країнами і країнами, що розвиваються. Посиляться процеси глобальної інтеграції, які впливатимуть на становлення інтегрального економічного ладу, формування якого буде альтернативою системі силового глобалізму [4].

3. Китай, економіка якого займає другу позицію у світі, у наступні 20 років чинитиме на глобальні процеси сильніший вплив, ніж будь-яка інша країна. Відносини (економічні) Китай – США, Китай – Індія, Китай – Росія, Китай – Японія, Китай – Бразилія, Китай – Малайзія становитимуть хребет глобальних економічних відносин. «Чиндія», «Чимерика», «Чираша», БРІК – усі ці нові структури глобальної інтеграції будуть відігравати вирішальну роль.

4. В умовах економічної глобалізації, що посилюється, відбуватиметься безпрецедентний зсув, «глобальне зрушення економічної потуги із Заходу на Схід». Низька вартість робочої сили рухає промисловість до

Азії. У 2025 р. і Китай, і Індія перевершать ВВП США та Японії й далі нарощуватимуть доходи на душу населення. Мобілізаційна сила цих азіатських країн зростатиме. Вже у 2008 р. Китай мав валютні резерви в сумі \$2 трлн.

5. Глобалізація залишиться головною мегатенденцією, що визначає розвиток світу не тільки до 2025 р., а й на все XXI сторіччя. Тому, якщо раніше головним гаслом було «Вчіться торгувати!», то нині – «Вчіться глобалізуватись!», і його неминуче доведеться виконувати. До 2025 р. глобалізація сприятиме світовому економічному зростанню завдяки зміцненню авангардних кран-глобалізаторів, які матимуть найвищі показники рівня життя і споживання. США залишаться країною найбільшої державної потуги і у 2025 р., перш за все, завдяки володінню новими технологіями та ефективними системами їх комерціалізації. В інших країнах глобалізація призведе до економічних, політичних і культурних потрясінь.

6. Нової сили набиратиме рух багатьох країн від традиційної для XX століття стратегії необмеженого економічного зростання заради надприбутків до реалізації національних, міжнародних і глобальних стратегій сталого розвитку [5].

7. Під тиском першої глобальної кризи, що розпочалась у США у 2008 році, зростатиме інтерес до вирішення проблеми глобального управління [6]. На шляху системи глобального менеджменту непереможною перешкодою стоїть традиційна економіка наживи, притаманна світовому споживацькому суспільству. В умовах глобалізації це веде до подальшого поглиблення глобальної нециклічної кризи надспоживання ресурсів. Ця криза, своєю чергою, обіцяє стати перманентною, хронічною, такою, що матиме незворотні негативні наслідки.

8. Якщо говорити про еволюцію сектору глобально-го споживання, то перша глобальна проблема – продовольча – матиме особливий пріоритет у XXI столітті. Загроза глобального голоду є цілком реальною. В умовах зростання населення світу вона може бути усунена тільки шляхом підвищення продуктивності праці в сільському господарстві. Немає жодних підстав очікувати, що надспоживання продовольства (як і іншої продукції, фінансових ресурсів, послуг, природних та екоресурсів) у зоні «золотого мільярда» світу зменшиться. Глобальний імперіалізм у формі надспоживання збереже свою силу, масштаби і форми, що спричинить подальше поглиблення глобального конфлікту Північ–Південь.

9. Зросте глобальний витік «мозків», посиляться тенденція двостороннього характеру обміну ними. Розрив між бідними та багатими країнами збільшуватиметься. Бідні країни не зможуть вийти на застосування нових технологій, а багаті – продовжать політику обміну високими технологіями всередині своєї зони «золотого мільярда». Винятком із числа бідних країн будуть, очевидно, Китай, Індія, Бразилія, Малайзія, Росія – унаслідок більш високого рівня ефективності та мобілізаційної здатності державного менеджменту.

10. Посилиться боротьба країн-кредиторів – Китай, Росія, Японія, Індія – проти подальшого нарощування надвисокого рівня державного боргу США. Євросоюз розширюватиме зону свого впливу за межами Європи шляхом глобалізації своїх стратегій і посилення евро на тлі падіння долара США.

11. Новим світовим феноменом першої чверті XXI

століття стане глобалізація Азії та особливий азіатський глобалізм. Останній виступає, з одного боку, альтернативою панамериканському глобалізму, а з другого – механізмом посилення могутності всесвітньої системи глобалізму. Азіатський глобалізм стане ще агресивнішим і експансивнішим, ніж американський (євроатлантичний). Очевидно, він буде здатним потіснити країни Заходу та перетворити Південно-Східну Азію на провідну зону світової економіки, що найдинамічніше розвивається. Досить вірогідним є утворення могутнього альтернативного Азіатського валютного фонду. Азіатський глобалізм невдовзі контролюватиме фінансові потоки глобального капіталу. Такі можливості в нього з'являться. Нині валютні резерви Японії перевищують \$900 млрд., Китаю – \$500 млрд., Кореї – \$200 млрд., Індії – \$120 млрд., а разом вони складають три чверті всіх сукупних світових валютних резервів. На світ чекає створення азіатського кошика резервних валют. Долар в Азії та євроатлантичному світі буде поставлено під вплив азіатського глобалізму. Азіатські країни-гіганти можуть скористатися своїми валютно-резервними можливостями для агресивних інвестицій капіталу в найбільш високоефективні галузі. Шляхом встановлення азіатських промислових стандартів ці країни-гіганти спроможні змінити на свою користь територіальну структуру глобальної інтелектуальної вартості та глобальної інтелектуальної власності. А це воістину означатиме початок глобальної економічної революції, оскільки інтелектуальна вартість і власність мають потенційну здатність до небаченого раніше ефекту мультиплікації. На цьому базується наша прогностична оцінка нового економічного вибуху в Азії. Лише деякі інтеграційні структури (Євросоюз), а також такі країни, як євразійська Росія, Казахстан і Саудівська Аравія, зможуть скористатися плодами азіатського економічного вибуху.

До 2025 року азіатський глобалізм як система стане сильнішим, ніж євроатлантичний глобалізм, і цілковито пануватиме в «незахідній» частині світу. Глобальна американізація наражатиметься на дедалі більший спротив. На цьому тлі відносно посиляться європейський глобалізм Євросоюзу. Сполучення сил євроатлантичного (американського), азіатського та європейського глобалізму сприятиме загальному посиленню системи глобалізму і перетворенню його в нову суспільно-політичну форму. Процес глобалізації стане безупинним, а його наслідки (як позитивні, так і негативні) – незворотними.

Взаємодія всіх напрямів глобалізму, поширення ідеології штучного розкручування попиту і надспоживання, цінностей ліберальної демократії зміцнюють очікування настання глобальної цивілізації, що визначатиметься спільними стандартами економічної та політичної організації. Ця глобальна цивілізація неминуче повинна створити свої механізми глобального управління, що базуються на законах системи глобалізму і глобальної економіки, яким будуть підпорядковані держави та народи [7].

На наш погляд, варто говорити про такі закони і закономірності:

1. Світовий ринок став глобальним, тож економіка та стратегія розвитку кожної країни мусять бути глобально орієнтованими.

2. Усі країни повинні брати участь у глобальній конкуренції, а тому мають стати глобально конкурентними.

3. Усім країнам, які долучаються до процесів глобальної модернізації, слід накопичувати для цього

відповідні ресурси і вступати в глобальні та регіональні інтеграційні об'єднання.

4. Глобалізація та модернізація можливі й без вестернізації і американизації (закон глобального цивілізаційного плюралізму). Індія, Китай, Росія не готові йти по американському шляху, нагромаджуючи паразитичні борги.

5. Система силового євроатлантичного глобалізму зберігає свої позиції і є глобальною дифузєю західного модернізму та новою фазою західного імперіалізму.

Визначаючи історичну роль і місце глобалізації й системи глобалізму як нового світоустрою, західні ідеологи глобалізму наполягають на продуктивній доктрині глобалізації, стверджуючи, що на відміну від «простої інтернаціоналізації та інтеграції, інтеграція у формі глобалізму (навіть якщо це силова, примусова інтеграція) є позитивним і конструктивним чинником. Виходячи з того, що глобалізм характеризується складною загальною взаємозалежністю країн і зв'язує воєдино не тільки економічні, а й політичні, а також цивілізаційні та соціально-культурні інтереси, робляться висновки, що 1) конфлікт між провідними країнами-лідерами вже неможливий; 2) світ перетвориться на глобальний світ без кордонів; 3) усі держави, народи, нації і цивілізації в новій ері глобалізації будуть підпорядковані глобальному ринковому, тобто глобально-конкурентному простору.

Ми маємо підстави заперечити подібним висновкам. По-перше, рівень глобальної конкурентності в різних країнах буде різним, що становитиме причину для конфліктів; тому сподіватися на ринкову конкурентну рівність не доводиться.

По-друге, світ без кордонів – це утопія, спроба прийняти бажане за дійсне [8]. Зрозуміла зацікавленість глобалізаторів в усуненні націй-держав із політичної сцени. Але ХХІ сторіччя не кращий для цього час.

По-третє, держави повинні виконувати особливу – захисну функцію і забезпечити виживання відповідних народів, націй та країн. Це стосується і малих, і таких великих, але проблемних транзитивних держав, як Україна й навіть Росія. Ліберали-глобалізатори вимагають денационалізації економіки за допомогою створення транснаціональних корпорацій глобального масштабу. Проте останні сьогодні навіть «своїм» державам відмовляються платити податки. Очевидно, що ультраглобалістські доктрини покликані обслуговувати інтереси глобалізаторів, а не народів. Так званий революційний гіперглобалізм фактично є системою влади глобальних ТНК, яких до 2025 р. у світі налічуватиметься близько 80–90 тис. Для координації їх діяльності буде потрібен глобальний уряд із диктаторськими повноваженнями. А тут уже не до демократії і прав людини. Безпека глобального та національного розвитку стає головним стратегічним імперативом.

Американська криза початку 2008 р., сенсаційний обвал японської корпоративної економічної машини з 1989 р., феноменальний підйом Китаю після 1978 р. – усе це демонструє зростання ролі держав в умовах глобалізації. На наш погляд, теорія глобалістики і майбутня політична економія глобалізму як нового суспільно-політичного ладу повинні виходити із необхідності поєднання існуючої влади ТНК із першоприоритетною владою національних держав. Спроба перетворити світ на єдине, глобальне, світове село є контрпродуктивною. Глобалізатори ставлять за мету створення «глобальної держави» як імперії глобалізму [9]. Вони називають це

«новим світовим ладом», розглядаючи США як глобального гегемона. «Неймовірно швидке зростання капіталістичної системи немов вирвалося з рук, деформуючи світове суспільство. Суттю прийдешньої епохи... буде боротьба цих двох великих таборів: багатих охоронців нерівноправної системи і прихильників створення нової історичної системи, яка буде більш демократичною і більш шанобливою» [10].

Відповідно до цього сценарію глобалізація доведе загальносвітову консолідацію вже у 2050–2080 рр. до рівня, що передбачає форсовану, силову глобалізацію зі створенням глобальних наддержавних органів під керівництвом авангардних «глобальних» країн і, перш за все, США. Посилення економічної глобалізації, на думку «глобалізаторів», неминуче приведе до політичної глобалізації, яка обов'язково спричинить створення «світового уряду», метою якого буде «будівництво нової глобальної світової структури», тобто глобальної держави для глобалізаторів. Недаремно європейські теоретики контрглобалізму виступають проти силової глобалізації і вважають, що саме національні стратегії та політики, а не «невидима рука глобального ринку» визначатиме економічний розвиток світу. Тож така транзитивна держава, як Україна, повинна якнайшвидше виробити Національну стратегію до 2025–2040 рр. і Національну стратегію сталого розвитку з пріоритетною метою європейської інтеграції.

Зауважимо, що США, вимагаючи «свободи глобального ринкового простору», самі не поспішають глобалізуватися, займаючи за рівнем глобальної залежності та глобалізації своєї економіки одне з останніх місць у світі з показником лише у 10–12%. Всі ті держави, які сліпо виконують вказівки МВФ, зазнають економічного краху. Ось останні негативні приклади на підтвердження цієї тези: економічна дестабілізація величезної Індонезії, яка діяла під керівництвом МВФ; боргова криза надспоживання Греції і Португалії; крах реформ в Україні та Росії.

Більшість сучасних дослідників вважає, що силовий глобалізм є суто проектом США. Навіть американські вчені-економісти і бізнесмени, зокрема Дж. Сорос, визнають його «фундаменталізмом вільного глобального ринку». За допомогою глобалізації Сполучені Штати намагаються здійснити «революційне захоплення» всієї світової економіки. Будь-яка інша економічна цивілізація, окрім системи глобалізму, ними відкидається. Лише 10 країн, що розвиваються, зуміли інтегруватися в глобалізований ринок ХХІ сторіччя. Серед них немає ні Росії, ні України, ні інших країн Східної Європи. Про це нам варто замислитися. Без російської нафти виграють країни ОПЕК. Без українського металу виграє Японія. Наведемо ще такі приклади наслідків глобалізації для глобалізаторів: 81% прямих інвестицій капіталів припадає на північні країни високого життєвого рівня – США, Британію, Німеччину, Канаду. За останні 25 років концентрація капіталу в цих країнах зросла на 12% [10]. Випереджуюча концентрація інвестиційних капіталів відмічається і в найбільш розвинених країнах ОЕСР, і в зоні «золотого мільярда». Приміром, частка експорту у ВВП у країнах ОЕСР у 1960 р. складала в середньому 9,5%, а у 2000 р. – 20%. Якщо країна, що розвивається, перестане гарантувати надприбутки глобальному інвестиційному капіталу, то його втеча звідти забезпечується одним натисненням кнопки комп'ютера. Нагадаємо, як у 1997 р. західні капітали покинули Індонезію, Корею,

Таїланд, спричинивши економічний шок національного масштабу; подібне трапилося у «чорний четвер» в Росії.

Авангардні країни-глобалізатори створили дуже ефективні механізми захисту і самозахисту від глобальної конкуренції та азіатського глобалізму. Серед них – стратегія орієнтації, передусім, на внутрішній ринок, його розширення та інтеграцію в рамках Заходу. Наприклад, на підприємствах тих галузей і секторів промисловості США, які не залучені в зовнішню торгівлю, працює 82% зайнятого населення країни. У трьох найважливіших економіках сучасності – США, ЄС та Японії – на експорт іде лише 12% ВВП. Отаким є їх рівень глобалізації. У той же час ці економічні центри споживають і «надспоживають» майже 82% валютних резервів світу [10]. При цьому багато американських ідеологів залишаються ще невдоволеними масштабами та ефективністю глобалізації інших країн з погляду інтересів США. Наприклад, з одного боку, відомий дослідник П. Бьюкенен називає глобалізацію «заміною комунізму» як головного ворога Америки, а Р. Фолк підкреслює «підривному» суті орієнтованого на ринок глобалізму». Навіть Дж. Сорос відзначає посилення конфлікту між фундаментально ринковою глобальною економікою і природною неринковою соціально орієнтованою державою та суспільством. Економіст-теоретик Дж. Грей (США) підкреслює, що глобалізм як ідеологія вільноринкового фундаменталізму не може тривати довго, бо вона суперечить інтересам переважного числа держав, зокрема ринкових. З другого боку, США за жодних обставин не погодяться на рівноправний, демократичний глобалізм і не проміняють свою глобальну всемогутність на підпорядкування якомусь Глобальному Уряду, підконтрольному ООН. А це приведе до безладу весь світ.

Отже, стратегія цих країн є очевидною: собі – високорозвинену, елітну автаркію, іншим – глобалізм! Державним лідерам Росії та України варто взяти такий підхід до уваги. Надмірна відкритість і порушення принципу внутрішньої компресії української економіки завдають їй дедалі більших втрат разом із значною обмеженістю обсягів внутрішніх ринків.

Фактично сьогодні ми перебуваємо на початку світової, так званої трагічної ери Гоббса, впродовж якої анархія глобальних ринків, виснаження природних ресурсів, хронічна, перманентна глобальна криза спричинятимуть потужні геополітичні конфлікти заради виживання, але без реальних шансів на виживання.

Таким чином, можна дійти висновку, що тільки створення сильних світових інститутів глобального управління, які б регулювали рух міжнародних фінансових потоків, захищали навколишнє середовище планети, переводячи його на сталий розвиток, та усували практику надспоживання ресурсів, могло б запобігти глобальній катастрофі вже у XXI сторіччі. Ключовою умовою цього є радикальне обмеження ринкової свободи глобальних корпорацій в отриманні надприбутків і глобальній експлуатації світу. Як бачимо, історичний імператив є ультимативним та безальтернативним: економіка наживи і глобальна надексплуатація повинні поступово відійти в минуле.

Головним bastіоном оборони економічної системи глобалізму, як ми зазначали вище, є США. Ця країна має величезний ефект від світової глобалізації. Тільки впродовж 90-х років XX сторіччя 33% приросту ВВП Сполучених Штатів отримали від зростання свого експорту за монопольно високими цінами. Навіть у 1998 році, коли

криза вразила Азію і Росію, потоки капіталу спрямовувалися на фінансові ринки США, даючи безцінну енергію американській економіці. Саме у цій країні вперше в історії створено могутню систему глобального аутсорсингу, тобто викачування мозків, ресурсів і капіталів з інших країн, експлуатації трудових ресурсів та виробництва за кордоном. У майбутній політичній економії глобалізму феномен глобального аутсорсингу повинен знайти розширювальне тлумачення, зокрема, як новий механізм глобальної експлуатації. Не є таємницею, що в довгостроковій Національній стратегії Сполучених Штатів Америки до 2050 р. закладено завдання поглиблення світової глобалізації та продовження глобальної гегемонії США, зокрема із застосуванням механізмів агресивного глобального аутсорсингу.

У таких умовах зростає роль і значення захисної функції національних держав. Тільки вони ще здатні захистити своїх громадян від незворотних наслідків силових глобалізаційних процесів. **Відтак глобальний солідаризм держав та народів стає історичним імперативом XXI сторіччя.** Його конкретне завдання не в тому, щоб «відмінити глобалізацію». Це неможливо. А в тому, щоб перетворити нинішню силову євроатлантичну (американську) глобалізацію на демократичну глобалізацію – вигідну для всіх глобальної інтеграції – і побудувати систему глобального солідаризму замість системи ультраімперського глобалізму США. Сьогодні це головне питання нашого глобального майбутнього, але поки що непомітно, щоб ним конкретно та предметно займалися зацікавлені держави. Зокрема Україна і Росія. Знову в першому випадку – «моя хатина з краю», у другому – «поки грім не гряне». Можливо, нинішня глобальна криза, що вибухнула, змусить наших державних мужів приступити до вирішення гловних проблем стратегічної безпеки майбутнього розвитку замість перманентного проведення політики поточних дій та відсутності довгострокової національної стратегії. Можновладці як України, так і Росії повинні зрозуміти, що майбутнє країн лежить, перш за все, на шляху їх конкурентоспроможної технологічної та управлінської інтеграції до сильних глобальних структур на кшталт Європейського Союзу. Тож насамперед потрібно вирішити проблему міжнародної конкурентоспроможності економіки України та її державного і корпоративного менеджменту. При цьому не можна забувати, що у XXI столітті легітимність будь-якої економічної системи вимірюватиметься рівнем і якістю життя трудящих громадян, а не мільярдними статками купки олігархів. Ми переконані, що Україна зможе ефективно приєднатися до майбутньої інтеграційної глобальної системи, яка створюється навколо ЄС. У цьому зокрема об'єктивно зацікавлені такі провідні європейські країни, як Великобританія, Франція, Німеччина, Італія, де рівень безробіття досяг 10–12%. Без України політична і економічна система Європи не є глобально конкурентоздатною.

На початку нинішнього сторіччя світ виявився перед вибором: демократична глобалізація для всіх або глобальна імперія однієї наддержави. США вибрали імперію не тільки для себе, а й для всього світу. Як наслідок, на глобальному рівні, починаючи реально з 2000 року, намітилася негативна тенденція спаду інтеграційних процесів. Прямі зарубіжні інвестиції зменшилися на 40% у 2001 році, на 21% – у 2002 році, і подібне уповільнення інвестиційного процесу продовжується дотепер. Обсяг прямих іноземних інвестицій знизився у

108 країнах! Особливо постраждали США та Британія. Натомість Китай, що інтенсивно розвивається, перетворився на «глобального інвестора», розміщуючи за кордоном 33% вільного капіталу. Глобальна криза, яка реально вразила США, починаючи з 2008 року, є платою за силовий глобалізм і надмірне споживання фінансових ресурсів американським суспільством, яке можна назвати суспільством «глобального надспоживання». Китай же створив могутню мобілізаційну систему накопичення попри явне внутрішнє недоспоживання населення, що гальмує розвиток його регіонів. Золота середина цього – стійкий, безпечний розвиток як вищий стратегічний імператив ще лише торує собі глобальний шлях.

Особливо слід взяти до уваги, що небезпеки злоякісної глобалізації, за моделлю США, не обмежуються лише економічними загрозами. На тлі зростання населення у Сполучених Штатах, на Заході, узятому в цілому, відбувається вимирання країн – там вирують демографічна криза і процес депопуляції. Вже сьогодні західний світ у п'ятеро чисельніший, ніж західний, а у 2050 р. він буде чисельнішим у 10 разів. Населення Заходу зменшується не тільки у відносних, а і в абсолютних показниках. При цьому Захід старіє, а Схід молодіє. Резервів у Заходу та Європи немає, адже населення Росії і України також зменшується. Якщо у 2000 році населення Великої Європи, включаючи Східну, становило 728 млн. осіб, то у 2050 році воно зменшиться до 556 млн., тобто на 172 млн. осіб. Образно кажучи, з мапи Європи зникне більше ніж 4 України і 1,5 Росії. А, за наявними прогнозами, в РФ до 2050 року за межами Уралу не залишиться навіть 1 млн. етнічних росіян.

Імперський глобалізм як США, так і Азії призведе до вибухонебезпечної нерівності. Вже нині співвідношення між рівнем життя 20% багатих і 20% бідних у світі становить 1:75. Критичним може виявитися рівень 1:100, за яким неминуче станеться глобальний соціальний вибух. І це не фантастика, а соціальна глобалістика. У 2050 році ВВП Китаю перевершуватиме ВВП США на 75–80%. Центр політичної та економічної сили переміститься до Азії. У 2025 році тут вироблятиметься 45–50% світового ВВП, тож економічне лідерство Азії неминуче. Але яким буде азіатський глобалізм? Думаю, що ніяк не кращий, ніж американський. Прогнози показують, що у 2050 році частка Азії у світовій економіці сягатиме 57–60%. За період з 1950-го по 2005 рік питома вага Китаю у світовому ВВП зростає від 3,3 до 20%. Передбачається, що у 2025 році він уперше випередить Сполучені Штати за обсягом ВВП (ВВП Китаю складе \$20 трлн., а США – \$14–15 трлн.) і посідає друге місце за масштабами сукупного національного багатства. У 2006 році Китай витратив на дослідження і наукові розробки \$60 млрд., а у 2025 році інвестуватиме у цю сферу понад \$100 млрд. Сьогодні він вкладає в розвиток економіки феноменальні нагромадження – 45% ВВП. Починаючи з 1978 року, до Китаю стали інвестувати багато країн. У 1978 році було інвестовано \$500 млрд. У результаті зростання промисловості досягло в середньому 18% в рік. Китай розглядає себе як потенційну наддержаву світу. До 2050 року він реально стане такою наддержавою. Його політика буде активною експансією.

На Заході Китаю може протистояти Європейський Союз разом зі США, але за умови, що ЄС успішно реалізує глобальні стратегії, які у нього вже назріли. Нині Євросоюз приблизно рівний світовому гегемону, тоб-

то США, у торговій і валютній сферах. Глобальна стратегія ЄС полягає в тому, щоб трансформувати однополюсний світ США у складнішу та прийнятнішу структуру. Євросоюз ще повинен проявити себе у сфері економіки і глобальної безпеки. Але глобальна стратегія ЄС різко відрізняється від американської, оскільки не вимагає для себе гегемонії над світом. Європа більше не вважає себе центром світу. Вона хоче бути центром людського розвитку і прогресу.

Висновки. Крах системи глобалізму як трансформаційної системи XXI століття є неминучим. Дослідники США вважають, що, реально створюючи мережу післявоєнних інститутів, Сполучені Штати зуміли влести інші країни в американський глобальний порядок, надаючи їм певні можливості користуватися його національною потужністю в обмін на міцний і передбачений порядок. Але при цьому глобальна могутність США і система американської демократії слабшають. Нинішня світосистема відходить у минуле разом із приходом глобальної кризи 2008 року. Ми вважаємо нинішню глобальну кризу перманентною, багатоаспектною «револьверною» кризою. Потрібний Глобальний фінансовий координуючий орган з імперативними функціями. Економіка США сьогодні – це гангрена глобальної економіки. Вони в боргах, як у шовках, і винні світу більше, ніж світ їм. Одного цього досить, щоб стверджувати: долар уже не може бути «валютою-притулком». У спробах уникнути втрати статусу глобального гегемона американці цинічно «малюють» нові паперові долари й розвозять їх сотнями тонн по світу. Скоріше раніше, чим пізніше така нічим не забезпечена емісія призведе до нового витка знецінення долара.

Західний капіталізм і (західна) демократія вже вичерпали себе як світовий локомотив розвитку. Глобальні можливості США будуть дедалі скорочуватися, бо їх глобальний рух до дерегуляції зупинений. Із класичною системою капіталізму *laissez-faire* покінчено. Вимальовується перспектива повернення до системи контрольованого «державного капіталізму». Міф про неминучість глобального прогресу розвіюється. Принцип «усі човни однаковою мірою піднімуться на хвилях глобалізації» не реалізовано. Віру в благодійний ефект раціонального реформізму підірвано. Скептицизм щодо власне глобального напрямку світової еволюції виправданий. Настає час швидких глобальних змін. Найближчі півстоліття (50–60 років) світового розвитку будуть особливо турбулентними. За цей період з'явиться раціональніша світова суспільна система, що, очевидно, поєднає глобальний солідаризм і ноосферизм.

Структурна криза нинішньої міжнародної системи – це системна тотальна криза глобалізму. Солідарність бідних заради виживання вийде на рівень глобальної коаліції. Депопуляцію і старіння населення Заходу зупинити неможливо. Сполученим Штатам не вдасться створити світову ліберальну утопію – нове глобальне суспільство, «де всі співають від радості». Перший конкурент США – об'єднана Європа, а другий – Китай. Росія слабшає через скорочення чисельності населення, що проживає за Уралом, і загрози втратити 2/3 території. Кремлю доведеться робити «агонізуючу переоцінку» свого негативного досвіду зближення із Заходом. Можливий останній ривок Росії в напрямі мобілізаційного саморозвитку в координації з Україною.

Як підкреслюють прогнозисти США, на початку XXI століття запанувала точка зору, що зіткнення цивілізацій

підє у площині протистояння Північ – Південь – між зоною багатства і зоною бідності, фундаментальними реальностями сучасного світу. Якщо людство не покладе край поляризації за цією ознакою, вступ до століття хаосу та боротьби практично неминучий. Глобальне лідерство США закінчилося або закінчується, що зумовлюється передусім економічними причинами. Цикл капіталістичної економіки зробив черговий поворот, що виявився найбільш згубною кризою від часів Великої депресії. Він ударив по основі могутності США – їх економічній потужності. Природний інтеграційний характер глобалізації у XX–XXI сторіччях підірвано. Глобальна економічна криза має перманентний характер. «Тиха» глобальна криза (США) продовжуватиметься. Азійський глобалізм – поєднання економічного й політичного тиску – набере повну силу до середини XXI сторіччя. Долар до 2025 року втратить роль «глобальної резервної валюти». Занепад долара призведе до ослаблення зовнішньої політики Сполучених Штатів. Нова роль Китаю та Індії у 2025 році – «перевершення позицій суперників». Конкурентна боротьба за ресурси, таланти активізується. Лідери США не розгледіли глобальної загрози «зсередини» і пожинають наслідки цього, продовжуючи «м'який» рух униз. Відсутність ефективного керівництва глобалізацією триватиме. Глобальне надспоживання Сполучених Штатів – головна причина майбутнього краху системи глобалізму.

Силовий глобалізм приречений. А що далі? Яка система прийде на зміну? Конвергенція систем або ноосферний глобальний солідаризм? Наука повинна ще дати відповідь на ці питання.

Дослідження української наукової школи глобалістики, проведені в останнє 20-ліття в системі НАН України, показали, що глобалізація і глобальна інтеграція економіки та процесів соціального розвитку стали найважливішою закономірністю історичного періоду переходу від індустріальної до постіндустріальної інтелектуально-інформаційної ери. Ці дослідження доводять, що на новому трансформаційному етапі розвитку починають діяти нові економічні закони: закон глобальної інтеграції виробництва, закон глобальної соціалізації економіки, закон прискорення цивілізаційного зсуву. Встановлюється закономірність переходу від економічної до тотальної глобалізації, яка набуває форму об'єктивного закону. Посилується вплив об'єктивних економічних законів – закону концентрації виробництва і закону інтернаціоналізації виробництва. На базі цих двох законів зароджується та набирає силу об'єктивний закон глобалізації виробництва, результатом дії якого є створення глобальної економіки і системи глобалізму. Глобалізація соціально-економічного розвитку, яка стає суттю сучасних світогосподарських процесів, має двоїтий характер і дві форми виявлення. З одного боку, глобалізація – це форма глобальної інтеграції, що має природний, об'єктивний характер, оскільки її результатом є глобальна кооперація, яка сприяє зростанню світових продуктивних сил та підвищенню ефективності глобального виробництва. Розвиток цієї форми глобалізації базується на загальному економічному інтересі всієї світової спільноти і принципах глобальної економічної демократії.

З другого боку, глобалізація світового виробництва та світової економіки – система глобалізації – має штуч-

ний, силовий, суб'єктивно зацікавлений характер. В основі її розвитку лежить інтерес глобальних транснаціональних корпорацій, що діють під прикриттям авангардних кран-глобалізаторів і відповідних глобальних міжнародних організацій.

У боротьбі зазначених двох форм глобалізації виробництва та економіки на нинішньому етапі розвитку провідна роль належить силовій глобалізації й системі глобалізму. Головним результатом та наслідком її розвитку є виникнення і формування економічної системи глобалізму. Глобалізм являє собою систему зрощення глобального капіталізму ТНК та найпотужніших держав світу. Тому це не тільки економічна система, а й система глобальної влади. Класик американської економіки Дж. К. Гелбрейт у цьому зв'язку підкреслював: «Такої капіталізм, таким Ви себе его представляєте, в западном мире уже не существует: он в этом случае никогда не стал бы альтернативой социализму. Наш капитализм выжил благодаря укреплению государства» [11]. І тут ми логічно робимо для себе і для всіх важливе наукове відкриття: щоб стати реальною та ефективною альтернативою системі світового соціалізму глобальний капіталізм – глобалізм перехопив і реалізував (на більш ефективному рівні) функцію соціалізації розвитку й узяв її під глобальний контроль. У цьому полягає сила глобалізму, причина його підтримки середнім і навіть робітничим класом. Водночас глобалізм – це транзитивна система зі своїми протиріччями та внутрішніми конфліктами. Від успіху дослідження проблем глобалізму залежить і наше глобальне майбутнє.

Література

1. Уткин А. И. Будущее глазами Национального совета по разведке США: глобальные тенденции до 2025 года. Изменившийся мир / А. И. Уткин, В. Г. Федотова. – М. : ИНЭС, 2009. – 248 с.
2. Очертания будущего мира. Тенденции глобального развития до 2020 года // Доклад Национального Совета по разведке США. – Вашингтон, декабрь 2004.
3. Россия и мир в 2020 году. Доклад Национального разведывательного совета США «Контурь мирового будущего». – М. : Европа, 2005. – 224 с.
4. Кузык Б. Н. Становление интегрального экономического строя – глобальная трансформация XXI века / Б. Н. Кузык, Ю. В. Яковец. – М. : ИНЭС, 2008.
5. Zgurovsky M. The new metrics of Sustainable Development and its application. – К. : Polytechnika, 2006.
6. Портанский А. П. Кризис и проблема глобального управления / А. Портанский // США – Канада. – М. : Наука. – 2010. – № 4(484).
7. Held D., McGrew A. G., Goldblatt D., Perraton J. Global transformations: politics, economics and culture. – Cambridge; Oxford: Polity Press, 2000. – 515 p. – P. 4.
8. Ohmae K. The Borderless World: Power and Strategy in the Interlinked Economy. – N.Y., 1990.
9. Falk R. World Orders, Old and New // Current History. – 1999. – № 1. – P. 31.
10. Див.: Сорос Дж. О глобализации / Дж. Сорос. – М. : Эксмо, 2004. – 224 с.; Уткин А. И. Будущее глазами Национального совета по разведке США: глобальные тенденции до 2025 года. Изменившийся мир / А. И. Уткин, В. Г. Федотова. – М. : Институт национальных экономических стратегий, 2009. – 248 с.
11. Гелбрейт Дж. К. Выступление в МГУ / Дж. К. Гелбрейт // Известия. – 1990. – 27 мая.

Стаття надійшла до редакції 6 червня 2010 року